

تبیین نقش اکوتوریسم جزیره قشم در توانمندسازی زنان روستایی

ندا خلت^۱، علیرضا دربان آستانه^{۲*}، مجتبی قدیری معصوم^۳

۱. دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، پردیس بین الملل کیش، دانشگاه تهران، جزیره کیش، ایران.

۲. دانشیار، گروه جغرافیا، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

۳. استاد، گروه جغرافیا، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

* نویسنده مسئول، Email: astaneali@ut.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۱ شهریور ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش: ۰۵ تیر ۱۴۰۳

چکیده

مقدمه: یکی از ابعاد فضایی توسعه پایدار، توسعه روستایی است که با توجه به شرایط متفاوت محیطی، اقتصادی و اجتماعی جزیره، برنامه‌ریزان محلی و روستایی به آن توجه خاصی دارند. مشارکت زنان در تمامی زمینه‌های زندگی اقتصادی و اجتماعی، یکی از مهم‌ترین عوامل دستیابی به توسعه پایدار روستایی بوده و ضرورتی بنیادین دارد. توانمندسازی زنان ازجمله مؤلفه‌های مهم در توسعه پایدار است. گردشگری پتانسیل توانمندسازی زنان، به‌ویژه در نواحی روستایی را دارد. فعالیت‌های اقتصادی سنتی در ساختارهای اجتماعی سنتی و فرهنگی جوامع محلی، دارای تأثیر کمتری در جهت توانمندسازی و نشان دادن توانایی زنان نسبت به فعالیت‌های طبیعت‌گردی می‌باشند.

هدف: هدف این تحقیق بررسی نقش اکوتوریسم و ظرفیت‌های ژئوپارک قشم در جهت توانمندسازی اقتصادی، اجتماعی و روان‌شناختی زنان روستایی می‌باشد.

روش‌شناسی: فرایند حاکم بر این تحقیق از نظر هدف کاربردی و نوع روش توصیفی - تحلیلی است. جامعه آماری تحقیق، ۳۱ نفر از کارشناسان و مسئولین سازمان منطقه آزاد قشم، ژئوپارک و امور زنان و ۳۶۵ نفر از زنان کارآفرین جزیره قشم و فعال در حوزه گردشگری می‌باشند. برای تحلیل داده‌های آماری از آزمون‌های مقایسه‌ای T و برای مقایسه و تحلیل مؤلفه‌های به‌دست‌آمده در ابعاد مختلف توانمندسازی از آزمون ANOVA استفاده شده است.

قلمرو جغرافیایی: قلمرو جغرافیایی پژوهش، روستاهای فعال در زمینه اکوتوریسم و ژئوپارک جزیره قشم می‌باشد.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان می‌دهد ابعاد توانمندسازی اجتماعی، عوامل کالبدی محیطی و توانمندسازی روان‌شناختی به ترتیب با میانگین‌های ۲/۷۹۰۰، ۲/۸۱۲۳ و ۲/۸۴۲۷ با بیشترین امتیاز در سطح مناسب‌تری قرار دارند و ابعاد عوامل فرهنگی و عوامل سیاسی به ترتیب با میانگین‌های ۲/۲۰۷۷، ۲/۲۳۵۹ و ۲/۲۳۵۹ با کمترین امتیاز از سطح نامناسبی برخوردارند. سایر ابعاد توانمندسازی اقتصادی، عوامل اقتصادی، عوامل آموزشی و کارآفرینی با توجه به میانگین‌های به‌دست‌آمده در سطح میانه قرار دارند.

نتیجه‌گیری: نتایج حاکی از آن است که مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی روستا مانند تعاونی‌ها، باعث توانمندی زنان در بعد اجتماعی گشته است که البته تأثیر این توانمندی اجتماعی منجر به توانمندسازی زنان قشم در بعد اقتصادی نیز شده است. در این میان نقش عوامل آموزشی که منجر به ادامه تحصیل و کارآفرینی زنان شده را، نمی‌توان ندیده گرفت. اگرچه هنوز توانمندسازی اجتماعی و اقتصادی زنان جزیره قشم در مرحله مطلوبی قرار ندارد و گاهی از سطح متوسط پایین‌تر است ولی با افزایش آگاهی در جهت توانمندسازی زنان در بعد روان‌شناختی، قطعاً توانمندسازی زنان در ابعاد اجتماعی و اقتصادی هم تقویت می‌گردد. در نتیجه می‌توان گفت باوجود اینکه توانمندسازی زنان روستایی قشم در ابعاد اجتماعی و اقتصادی پایین‌تر از حد انتظار است ولی با توجه به آموزش و ادامه تحصیل و افزایش سطح آگاهی زنان و توانمندسازی آنان در بعد روان‌شناختی گامی مؤثر در توانمندسازی خویش در دو بعد اجتماعی و اقتصادی برداشته‌اند.

کلیدواژه‌ها: اکوتوریسم، توانمندسازی، زنان روستایی، جزیره قشم.

مقدمه

برابری جنسیتی و توانمندسازی زنان و دختران، جزو اهداف مورد توافق جهانی است که در منشور سازمان ملل متحد آورده شده است و در آن به حقوق برابر همه افراد، صرف نظر از جنسیت، به صراحت تأکید شده است. چراکه هزینه‌های اقتصادی و اجتماعی، بحران‌های آب‌وهوایی و همه‌گیری طولانی‌مدت جهانی، افزایش آوارگی و مهاجرت، افزایش نابرابری‌ها در داخل و بین کشورها و فقر و ناامنی، همگی تأثیر بسیار زیادی بر زنان و دختران داشته است و دستیابی به توسعه پایدار، صلح، امنیت و حقوق بشر و ایمن‌تر کردن جهان برای زنان از طریق توانمند شدن زنان میسر می‌گردد (سازمان ملل متحد،^۱ ۲۰۲۲: ۲). در نتیجه یکی از شاخص‌های اساسی توسعه پایدار، توانمندسازی و مشارکت زنان در ایجاد کسب‌وکارهای جدید و توسعه کارآفرینی در شهرها و روستاها است. مشارکت زنان به عنوان نیمی از نیروهای انسانی در جوامع بشری از پیش‌نیازهای توسعه‌یافتگی به شمار می‌رود. توانمندسازی زنان تأثیر به سزایی در توسعه و نوسازی هر کشوری دارد و هر کشوری باید تلاش کند که موانع مشارکت زنان روستایی را مرتفع ساخته تا زمینه‌های دستیابی به رشد و شکوفایی جوامع روستایی در همه عرصه‌ها فراهم گردد. از این رو گردشگری به عنوان ابزاری برای توسعه روستاها و مکملی در کنار فعالیت‌های اقتصادی و کشاورزی قلمداد شده است. چراکه گردشگری می‌تواند مشارکت زنان روستایی را در اقتصاد محلی افزایش داده و به توانمندسازی اقتصادی، اجتماعی و روان‌شناختی آن‌ها منجر شود. در این راستا اکوتوریسم و ظرفیت‌های ژئوپارک جزیره قشم را می‌توان به عنوان رویکردی نوین برای افزایش توانمندسازی و مشارکت زنان در نظر گرفت. توانمندسازی زنان را فرآیندی تعریف می‌کنند که به وسیله آن زنان برای سازمان‌دهی خودشان توانمند می‌شوند و اعتماد به نفس خود را افزایش می‌دهند و از حقوق خود برای انتخاب مستقل و کنترل بر منابع که منجر به از بین رفتن جایگاه فرودستی ایشان می‌گردد، دفاع می‌کنند. توانمندسازی زنان یعنی اینکه آن‌ها باید به سطحی از توسعه فردی دست یابند که به زنان امکان انتخاب بر اساس خواسته‌های خود را بدهد. در واقع توانمندسازی تلاشی برای ارتقاء سطح اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی زنان است. لذا توانمندسازی زنان، نیاز به آموزش و توسعه فرهنگی دارد. یکی از اهداف توسعه فرهنگی، توانمندسازی است و به معنای افزایش شناخت، خودآگاهی، قابلیت اعتماد و گسترش آزادی انتخاب زنان توسط خودشان است. توانمندسازی زنان یک پدیده اجتماعی است و ساختارهای موجود اجتماعی، عرف و فرهنگ جامعه در این مورد می‌تواند مهم باشد، همچنین، عوامل درونی چون وضعیت جسمانی، روانی، وضعیت اقتصادی خانواده بر توانمندی فرد نقش تعیین‌کننده‌ای دارد. دیدگاه توانایی، توانمندسازی را مرکز و مبنای امتیاز تغییرهای اقتصادی، اجتماعی و روان‌شناختی قرار می‌دهد. به عبارت دیگر اگر فرایند توانمندسازی موفقیت‌آمیز باشد، توسعه بیشتر اقتصادی، اجتماعی و شخصیتی از نتایج جانبی آن خواهد بود. پس باید هدف دولت این باشد که افراد فاقد توانایی را در فرآیند سیاست‌گذاری عمومی به افراد مولد، فعال و مشارکت‌کننده در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی تبدیل کند تا آن‌ها بتوانند برای جامعه خویش فردی مفید باشند (جمشیدی و مهدی زاده، ۱۳۹۸: ۴۰). سازمان‌های تحت رهبری زنان از فناوری‌های دیجیتالی جدید برای پیشبرد توانمندسازی، سلامت و ایمنی زنان استفاده کرده‌اند، زیرا پلتفرم‌های آنلاین دسترسی زنان به خدمات آموزشی را فراهم می‌کنند. زنان از رسانه‌های اجتماعی برای به اشتراک گذاشتن و انتشار اطلاعات در مورد تحولات سیاسی محلی استفاده کردند؛ بنابراین، تغییر آموزش در عصر دیجیتال راهی است برای دستیابی به برابری جنسیتی و توانمندسازی همه زنان و دختران (شبکه جهانی زنان صلح ساز،^۲ ۲۰۲۱: ۱). از آنجایی که زنان نقش مهمی در ارتقای اشتغال و بهبود وضعیت اقتصادی جامعه ایفا می‌کنند؛ بنابراین، هویت دادن و استقلال بخشیدن به آنان و فراهم کردن زمینه مشارکت فعال آن‌ها در امور مختلف اقتصادی و اجتماعی به خصوص فعالیت‌های کارآفرینی، عامل مهمی در انگیزش بیشتر این نیروی عظیم در چرخه‌های تولیدی اجتماعی را دارا می‌باشد. بررسی‌های انجام‌شده طی چند دهه گذشته نشان می‌دهد که زنان از برنامه‌های توسعه پایدار روستایی محروم مانده‌اند و تنها امور مربوط به مراقبت از

1 United Nations

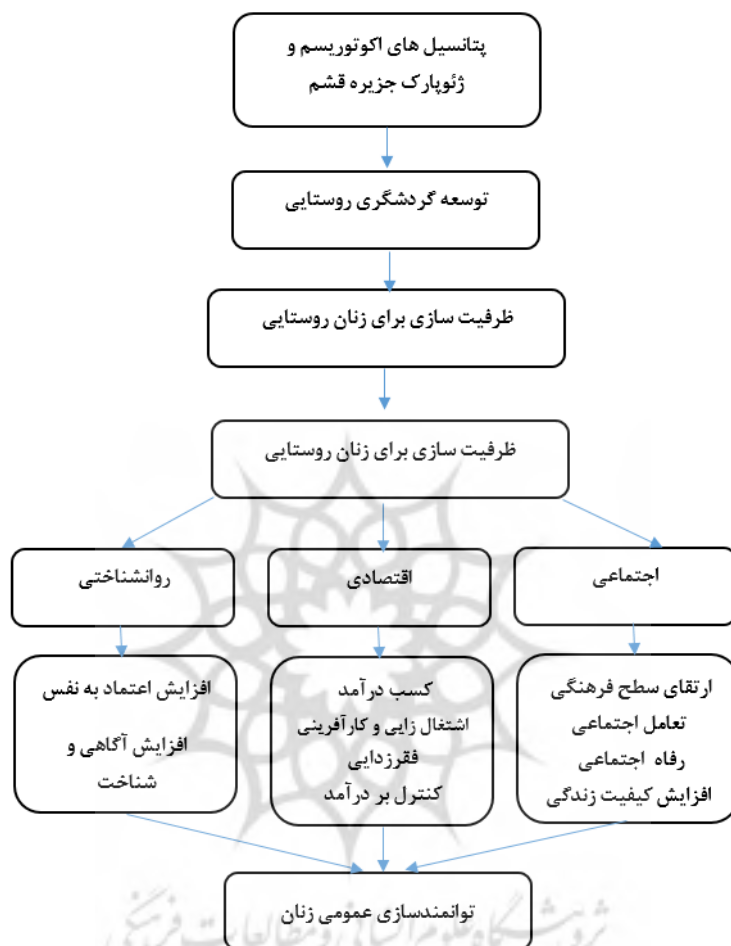
2 Global Network of Women Peacebuilders (GNWP)

بچه‌ها، تغذیه و غیره به ایشان نسبت داده شده است. این مسئله باعث گردیده تا طراحان و برنامه ریزان از پتانسیل خاص زنان کارآفرین غفلت نمایند (ورکیانی، حسینی، سمیعی و اشرفی، ۱۳۹۸: ۱۴۸). به عبارت دیگر مشارکت زنان در تمامی زمینه‌های زندگی اقتصادی و اجتماعی، یکی از مهم‌ترین عوامل دستیابی به توسعه پایدار روستایی بوده و ضرورتی بنیادین دارد. از طرف دیگر زنان نسبت به مردان به دلایل خاص روان‌شناختی و الگوهای رفتاری، نابودی محیط‌زیست را زودتر درک کرده و نسبت به آن واکنش نشان می‌دهند. از این رو برنامه ریزان توسعه در سال‌های اخیر به نقش زنان در توسعه و به‌خصوص توسعه پایدار روستایی توجهی فراوان مبذول داشته‌اند (خسروی پور و فروشانی، ۱۳۹۰: ۵۷). بنا بر ضرورت توسعه سهم زنان در اقتصاد ملی و نیز مقابله با بحران بیکاری زنان، ضروری است که شرایط لازم برای توسعه کسب‌وکار زنان کارآفرین فراهم گردد تا آن‌ها با ایجاد کسب‌وکار و فرصت‌های شغلی برای خود و دیگران بتوانند بر معضل کنونی جامعه فائق آیند (خسروی پور و پورجاوید، ۱۳۹۶: ۳۰۳). گردشگری پتانسیل توانمندسازی زنان، به‌ویژه در مناطق روستایی را دارد. فعالیت‌های اقتصادی سنتی در ساختارهای اجتماعی سنتی و فرهنگی جوامع محلی، دارای تأثیر کمتری در جهت توانمندسازی و نشان دادن توانایی زنان نسبت به فعالیت‌های گردشگری و طبیعت‌گردی می‌باشند (گیل آرویو، ۲۰۱۹: ۱)؛ بنابراین یکی از راه‌کارهای موردتوجه در زمینه توانمندسازی زنان در دو دهه اخیر صنعت گردشگری روستایی است که فرصتی عظیم جهت ملموس کردن فعالیت زنان روستایی، کاهش نابرابری جنسیتی و تحقق عدالت اجتماعی به‌عنوان اهداف توسعه پایدار روستایی فراهم می‌آورد، تصمیم سازمان جهانی گردشگری ملل متحد مبتنی بر شامل کردن توانمندسازی زنان در بین اهداف سه‌گانه‌اش، به اهداف توسعه هزاره، بارزترین نشانه ورود مبحث توانمندسازی زنان به این صنعت می‌باشد. در این میان مطالعه تجربه‌های گردشگری حاکی از آن است که گردشگری قادر است به‌عنوان گزینه‌ای کارآمد در توانمندسازی زنان نقش مهم ایفا کند. امروزه مشارکت جامعه محلی در توسعه گردشگری از اهمیت زیادی برخوردار است و موفقیت گردشگری بستگی زیادی به مشارکت زنان دارد (پاشایی، ۱۳۹۶: ۲). از طرفی طی سال‌های اخیر بررسی‌های اکولوژیکی و دغدغه‌های زیست‌محیطی موجب شده تا اکوتوریسم به‌عنوان یکی از کم‌هزینه‌ترین و اقتصادی‌ترین نوع گردشگری موردتوجه قرار گیرد. جاذبه‌های بکر و طبیعی در اقلیم‌های متنوع ایران می‌تواند کانون توجه اکوتوریست‌ها باشد (عباسی نجف‌آبادی و رضایی، ۱۳۹۵: ۴). جامعه بین‌المللی اکوتوریسم، اکوتوریسم را به‌عنوان یک سفر مسئولانه به مناطق طبیعی می‌داند که از محیط‌زیست حفاظت می‌کند و سطح رفاه جامعه محلی را بهبود می‌بخشد (قاسمی، ۱۳۹۳: ۱۱). امروزه در بین رشته‌ها و انواع گردشگری که به مسئولانه بودن فعالیت‌های گردشگری تأکید می‌کنند، ژئوتوریسم جایگاه ویژه‌ای دارد. ژئوتوریسم علاوه بر تأکید بر اشکال و عوارض و توانمندی‌های زمین‌شناختی و ژئومورفولوژیکی، به مسئله جامعه بومی و همچنین ارزش‌های فرهنگی و اکولوژیکی تأکید دارد که به‌نوعی به‌عنوان ارزش‌های افزوده، تقویت‌کننده و مکمل ژئوتوریسم می‌باشد. جزیره قشم را می‌توان به‌عنوان یک ژئوپارک و دروازه ژئوتوریسم ایران دانست (روستا، ۱۳۹۲: ۲).

هدف این تحقیق بررسی نقش اکوتوریسم و ظرفیت‌های ژئوپارک قشم در جهت توانمندسازی اقتصادی، اجتماعی و روان‌شناختی زنان روستایی و محدودیت‌ها و تنگناهای موجود در راه رسیدن به این هدف می‌باشد. سؤال اصلی این است که باوجود پتانسیل‌های گردشگری طبیعی و ژئوپارک جزیره قشم، سهم زنان در توسعه گردشگری، فقرزدایی و ایجاد اشتغال و درآمدزایی بسیار اندک می‌باشد و آیا با توانمندسازی زنان در زمینه گردشگری طبیعی و توسعه کارآفرینی می‌توان این سهم را افزایش داد. از دلایلی که اکوتوریسم می‌تواند باعث افزایش توانمندی زنان روستایی قشم در ابعاد مختلف شود: از آنجایی که توسعه طرح‌های اکوتوریستی احترام به فرهنگ سنتی را نمایش می‌دهد، زنان را از بعد روانی توانمند می‌کند. همچنین اکوتوریسم سبب ایجاد مزایای اقتصادی برای جامعه محلی شده که به توانمندی زنان از بعد اقتصادی می‌انجامد و از طرفی اجرای طرح‌های اکوتوریستی با مشارکت جامعه محلی به‌خصوص زنان امکان‌پذیر است که این مشارکت باعث توانمندسازی زنان از بعد اجتماعی می‌گردد؛ بنابراین یکی از متداول‌ترین

راه‌های توانمندسازی زنان روستایی قشم، گردشگری و مشارکت زنان در امور مربوط به گردشگری است که می‌تواند به صورت مستقیم و غیرمستقیم در ایجاد اشتغال، درآمد و ارتقای سطح فرهنگی و اجتماعی زنان جزیره مؤثر واقع شود. چراکه توانمندسازی زنان روستایی قشم با کیفیت زندگی آنان در ارتباط است و افزایش توانمندی زنان روستایی قشم به معنای افزایش شناخت و خودآگاهی، قابلیت اعتماد و گسترش آزادی انتخاب زنان توسط خودشان است.

با توجه به پیشینه تحقیق و مطالعات انجام‌شده و بر اساس اهداف و سؤالات تحقیق، مدل مفهومی تحقیق ترسیم شد:

شکل ۱. مدل مفهومی تحقیق

واژه توانمندسازی از اوایل دهه هشتاد میلادی در تحقیقات علوم روانشناسی به کار گرفته شد. از منظر روانشناسی، توانمندسازی وضعیتی است که در نتیجه آن ظرفیت و قابلیت‌های فردی و طبیعی به نوعی منجر به تصمیم‌گیری و حضور فرد در اجتماع و ایجاد تغییرات اجتماعی می‌شود. از منظر علوم اجتماعی، توانمندسازی یک فرایند رو به رشد در دل جامعه محلی است که در نتیجه آن، افرادی که از سهم مساوی از منابع برخوردار نیستند، سهم و کنترل بیشتری بر منابع خودشان داشته باشند. فرایندهای توانمندسازی اغلب با آموزش و ظرفیت‌سازی همراه هستند. به عبارت دیگر ایجاد ظرفیت و آموزش، ابزارهایی برای توانمندتر شدن افراد هستند. برای مثال در یک برنامه کارآفرینی اجتماعی باهدف توانمندسازی اقتصادی زنان، مجموعه‌ای از اقدامات آموزشی و ظرفیت‌سازی از جمله مهارت‌های شغلی یا مهارت‌های ارتباطی اجرا می‌شود. اسپریتزر^۱ (۱۹۹۵) تئوری توانمندسازی روان‌شناختی را مطرح و آن را به عنوان مجموعه‌ای از حالت‌های روان‌شناختی تعریف می‌کند که کارکنان را نسبت به موفقیت دلگرم و مشتاق می‌سازد و بر

1 Spreitzer

ادراک کارکنان درباره اینکه چگونه درباره کارشان فکر و آن را تجربه می‌کنند و چگونه درباره نقش و نفوذشان در سازمان باور دارند تمرکز می‌کند؛ بنابراین توانمندسازی روان‌شناختی، پیامد منطقی تلاش‌های مدیریتی برای ایجاد توانمندسازی ساختاری کانترا است. کانترا^۱ (۱۹۹۳) در تئوری توانمندسازی ساختاری خود سه متغیر را شناسایی نموده است: ساختار فرصت، ساختار قدرت و توزیع متناسب افراد طبقات مختلف، او اظهار می‌کند، محیط سازمانی، نگرش‌ها و رفتارهای کارکنان را تحت تأثیر قرار می‌دهد و معتقد است قدرت و فرصت‌ها، موجب توانمندسازی افراد شده و در نتیجه باعث افزایش رضایت شغلی و تعهد آن‌ها می‌گردد (به نقل از پورظهیر و جهانیان، ۱۳۸۸: ۱۲۱). بر اساس تعریف رسمی ارائه‌شده توسط سازمان ملل متحد، «توانمندسازی زنان و مشارکت کامل آن‌ها بر اساس برابری در همه حوزه‌های اقتصادی و اجتماعی، از جمله مشارکت در فرآیند تصمیم‌گیری و دسترسی به قدرت» به‌عنوان یکی از شالوده‌های اصلی «دستیابی به برابری، توسعه و صلح» محسوب می‌شود (زنان سازمان ملل، ۲۰۲۳). در اکثر اسناد و گزارش‌هایی که در ارتباط با اهمیت توانمندسازی زنان تهیه‌شده، از اسناد سازمان ملل تا بانک جهانی یا مقاله‌های علمی، تقریباً همه دلایل عمده اهمیت توانمندسازی زنان را به شرح زیر برمی‌شمارند:

- به دلیل نقش زن در حفظ و مدیریت نهاد خانواده و تربیت نسل آینده
- ایجاد اعتمادبه‌نفس در زنان و آشنایی با حقوق فردی و اجتماعی
- شکوفا شدن فعالیت‌های اقتصادی خروج از چرخه فقر
- افزایش سطح آموزش در جامعه و کنترل و دسترسی به منابع
- ارتقای سطح بهداشت عمومی زنان (پرتو، ۱۳۹۵: ۳).

در نظریه توانمندسازی زنان برخلاف نظریه رفاه که فقط نقش باروری زن را مدنظر قرار می‌دهد، به نقش‌های سه‌گانه زنان توجه دارد. به نظر می‌رسد نظریه توانمندسازی ترکیبی از نظریات رفاه، برابری و فقرزدایی است با این تفاوت که طرفداران این نظریه برای عینیت بخشیدن به تغییرات بلندمدت به امید آغاز آن در سطوح بالای تصمیم‌گیری سازمان‌های دولتی باقی نمانده‌اند، بلکه تلاش سازمان‌های غیردولتی زنان و گروه‌های مشابه را برای بسیج سیاسی، آگاه‌سازی و آموزش همگانی (زن و مرد) ضروری می‌دانند؛ به عبارت دیگر روش دستیابی به نیازهای استراتژیک جنسیتی، انتظار تغییر قوانین و جاری شدن آن از بالا به پایین نیست، بلکه تواناسازی زنان از طریق ارتقای آگاهی‌های مردان و زنان از طریق سازمان‌های غیردولتی که باید راه موفقیت را هموار سازد (میرزا خانی، ۱۳۹۹: ۱۰). تأکید بر توانمندسازی زنان عمدتاً به دلیل اهداف توسعه‌ای و نقشی که در ارتقاء بهره‌وری و رشد اقتصادی جوامع دارد، صورت می‌گیرد. یکی از مدل‌های مهم که به تشریح ارتباط بین اکوتوریسم، جنسیت و توسعه می‌پردازد، مدل شیونز^۲ است. این مدل برای تحلیل چهار بعد اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و روان‌شناختی توانمندسازی در حوزه اکوتوریسم مورد استفاده قرار می‌گیرد (ووثوقی و قاسمی، ۱۳۹۳: ۶۰۰). توانمندسازی زنان از طریق گردشگری روستایی به‌ویژه اکوتوریسم و ژئوتوریسم، مستلزم شناخت توان‌های محیطی منطقه و توجه به ظرفیت‌های گردشگری در ابعاد زیست‌محیطی است. گردشگری روستایی بخشی از بازار گردشگری و منبعی برای اشتغال و درآمد بوده و می‌توان آن را ابزار مهمی برای توسعه اقتصادی-اجتماعی و اکولوژیکی جوامع روستایی قلمداد کرد و غالباً به‌عنوان راهبردی برای حفظ محیط‌زیست و فرهنگ سنتی روستایی در نظر گرفته می‌شود، مسلماً گردشگری نقش اساسی در میزان توسعه نواحی روستایی و توانمندسازی زنان آن ایفاء می‌کند. چراکه توسعه جریانی چندبعدی است که مستلزم تغییرات اساسی در ساختارهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جامعه است و نشان‌دهنده حرکت مجموعه نظام اجتماعی، همراه با نیازهای متنوع و خواسته‌های افراد و گروه‌های اجتماعی اعم از زنان و مردان، از حالت نامطلوب به‌سوی وضعیت مادی و معنوی مطلوب است (مجیدی شیخ ده، صفرآبادی و گلی، ۱۳۹۶: ۶۸). در ارتباط با توانمندسازی زنان به‌طور اعم، مطالعات بسیاری در داخل کشور ترجمه و نگارش شده است، در این زمینه می‌توان به

1Kanter

2UN Women

3Shivens

کتاب‌هایی از قبیل؛ توانمندسازی زنان، ۱۳۸۴ از لوئیس ال. هی، توانمندسازی زنان در شهر تهران، ۱۳۹۲ از ضیایی، توانمندسازی زنان، نقدی بر رویکردهای رایج، ۱۳۸۹ از نایلا کبیر و همکاران، توانمندسازی زنان، قوانین و برنامه‌های کشوری، ۱۳۹۳ از اسعدی خلیلی و حق‌پرست اشاره نمود. به‌منظور آشنایی و شناخت بیشتر کلیدواژگان در محدوده مورد مطالعه در ارتباط با توانمندسازی زنان در نواحی روستایی ایران که این مطالعات عمدتاً در قالب مقاله یا پایان‌نامه یا طرح پژوهشی بوده است، در ادامه برخی از پیشینه‌های مرتبط ارائه شده است: وریتاس^۱ (۲۰۲۴)، در گزارشی با عنوان زنان را به حساب بیاورید، تسریع برابری جنسیتی از طریق توانمندسازی اقتصادی بیان می‌دارد که برابری جنسیتی تنها از طریق توانمندسازی اقتصادی زنان حاصل می‌شود، زیرا بدون قدرت اقتصادی، برابری جنسیتی غیرممکن است. زنان باید در فعالیت‌های اقتصادی معنی‌دار حضور داشته باشند، جایی که مشارکت‌هایشان به‌طور منصفانه ارزش‌گذاری شده و پاداش داده می‌شود. کنار گذاشتن زنان از مشارکت کامل در اقتصاد، نیمی از پتانسیل اقتصادی را سلب می‌کند زیرا زنان نیمی از معادله اقتصادی هستند. زنان سازمان ملل (۲۰۲۳)، گزارش توانمندسازی زنان در سال ۲۰۲۳: اگرچه داده‌های جدید حاکی پیشرفت در توانمندسازی زنان هست اما در این رابطه شکاف‌های منطقه‌ای گسترده را نشان می‌دهد. بر اساس نسخه ۲۰۲۳ سازمان ملل نقشه زنان در سیاست، زنان بیش از هر زمان دیگری در سراسر جهان پست‌های تصمیم‌گیری سیاسی دارند، اما برابری جنسیتی هنوز دور از دسترس است. این نقشه آخرین رتبه‌بندی و توزیع منطقه‌ای زنان در مناصب اجرایی و پارلمان‌های ملی را از اول ژانویه ۲۰۲۳ نشان می‌دهد. داده‌ها نشان می‌دهد که تعداد زنان در نقش‌های رهبری سیاسی، هم در دولت و هم در پارلمان، به‌طور کلی افزایش یافته است، اما برخی از مناطق با تأخیر مواجه هستند. کمپانی چالش هزاره^۲ ایالات متحده آمریکا (۲۰۲۳)، معتقد است سرمایه‌گذاری‌های MCC^۳ زنان و دختران روستایی را در جهان در حال توسعه توانمند می‌کند. به‌عنوان مثال در نیجر، تقریباً ۷۰ درصد از کل زنان شاغل در بخش کشاورزی کار می‌کنند و تنها ۱۰ درصد از مشاغل دیگر نیجر متعلق به زنان است. پیمان نیجر در ژانویه ۲۰۱۸ اجرا شد. این پیمان تمرکز ویژه‌ای بر توانمندسازی مشاغل کوچک، به‌ویژه برای زنان و جوانان دارد. تحت پروژه جوامع مقاوم در برابر آب‌وهوا، یک تسهیلات اعطایی برای کمک به بهبود بهره‌وری کشاورزی و افزایش درآمد مزرعه ایجاد شد. برای افزایش بیشتر مزایای این کمک‌ها، کلاس‌های سوادآموزی در امتداد محیط آبیاری ارائه می‌شود و بیش از ۴۰۰۰ کشاورز برای این آموزش‌ها ثبت‌نام کرده‌اند که بیش از نیمی از شرکت‌کنندگان زن هستند. تخمین زده می‌شود که اگر شکاف جنسیتی در بهره‌وری کشاورزی از بین برود، می‌تواند با سودهای مالی حاصل‌شده، بیش از ۲۵۰۰۰ نیجریه‌ای را از فقر نجات دهد. شبکه جهانی کشاورزی دیجیتال و مراکز نوآوری و زنان سازمان ملل^۴ (۲۰۲۳)، معتقدند دسترسی فراگیر به فناوری‌های دیجیتال و آموزش برای کاهش نابرابری‌های جنسیتی و توانمندسازی زنان و دختران روستایی بسیار مهم است. در نتیجه برای پر کردن شکاف جنسیتی دیجیتال جهت توانمندسازی زنان روستایی، در یک رویداد مشترک به مناسبت روز جهانی زن در سال ۲۰۲۳، راه‌هایی را برای ارتقای قابلیت‌های دیجیتالی زنان و دختران روستایی و دسترسی به فناوری به‌منظور مشارکت آن‌ها در سیستم‌های کشاورزی ارائه دادند. چراکه اگر دسترسی برابر به فناوری دیجیتال و آموزش فراهم شود، زنان نیز می‌توانند نقش فعال‌تر و مؤثرتری در سیستم‌های کشاورزی داشته باشند. گروه بانک جهانی^۵ (۲۰۲۲)، در روز جهانی زن با شعار برابری را تسریع کنید: تأثیر آن را با شکستن تعصب تجربه کنید، در بررسی راه‌حل‌های نوآورانه به زنان و دختران در جهت آزادسازی سرمایه انسانی خود، به آن‌ها کمک می‌کند تا به رهبران، کارآفرینان و عوامل تغییر برای توسعه سبز تبدیل شوند. مشارکت دادن زنان کلید توسعه و ازجمله اقدامات اقلیمی است که به کاهش آسیب‌های زیست‌محیطی و از بین رفتن زمین و همچنین افزایش تاب‌آوری کمک می‌کند. همچنین توانمندسازی اقتصادی زنان،

1Veritas

2IPU-UN Women Map of Women in Politics

3Millennium Challenge Corporation

4Millennium Challenge Corporation

5Global Network on Digital Agriculture and Innovation Hubs & UN Women

6World Bank

همراه با آموزش دختران جهت تنظیم خانواده، سلامت باروری و جنسی و کاهش ازدواج کودکان می‌تواند به بهبود آسیب‌های زنان بیانجامد و به‌عنوان بخشی از جامعه در توسعه اقتصادی تأثیرگذار باشد. بیانیه زنان سازمان ملل (۲۰۲۲)، در توانمندسازی زنان روستایی در مواجهه با هزینه زندگی در بحران جهانی، بحران هزینه‌های زندگی که جهان با آن مواجه است، معیشت، سلامت و رفاه زنان را در معرض خطر قرار داده و پیشرفت در اهداف توسعه پایدار را نیز به تعویق می‌اندازد. برای میلیون‌ها زن روستایی در سراسر جهان که نقش‌های اساسی در سیستم‌های غذایی ایفا می‌کنند، بحران هزینه‌های زندگی، نابرابری‌های جنسیتی را عمیق‌تر می‌کند. سهم زنان در این سیستم‌های حیاتی از کشت و تولید گرفته تا فرآوری، تهیه و توزیع غذا را شامل می‌شود. ولی علیرغم این سهم، زنان در سراسر جهان از امنیت غذایی کمتری نسبت به مردان برخوردارند و این شکاف افزایش یافته است. در سال ۲۰۲۱، بیش از ۱۲۶ میلیون زن بیشتر از مردان با بحران گرسنگی روبرو بودند. بدون دسترسی برابر به زمین و سایر منابع تولیدی، زنان قادر به انباشت دارایی، درآمد و پس‌انداز قابل‌مقایسه نیستند و این شکاف‌ها نیز در حال افزایش است. این امر به‌ویژه در جایی که حمایت اجتماعی وجود ندارد و زنان و دختران روستایی با اشکال دیگری از تبعیض روبرو هستند، ازجمله زنان سالخورده و بومی و افراد دارای معلولیت، شدیدتر است. بحران هزینه‌های زندگی همچنین با کاهش درآمد خانوارها، دسترسی به انرژی مدرن را معکوس می‌کند. این امر منجر به استفاده از سوخت ناسالم برای پخت‌وپز و گرمایش شده است و زنان و دختران روستایی را در معرض خطر بیشتری برای مرگ ناشی از آلودگی هوای خانگی قرار می‌دهد. به همین دلیل است که توانمندسازی زنان روستایی در ابعاد مختلف روان‌شناختی، اجتماعی و اقتصادی بیش از گذشته ضرورت پیدا کرده است. سازمان جهانی گردشگری ملل متحد^۱ (۲۰۲۰)، معتقد است زنان روستایی عوامل کلیدی برای دستیابی به تحولات اقتصادی، زیست‌محیطی و اجتماعی موردنیاز برای توسعه پایدار هستند؛ اما دسترسی محدود به منابع، مراقبت‌های بهداشتی و آموزش ازجمله چالش‌های بسیار مهمی است که زنان روستایی با آن روبرو هستند. با توجه به حضور گسترده زنان در نیروی کار کشاورزی در سراسر جهان، توانمندسازی زنان و ایجاد تنوع در منابع اقتصادی آن‌ها از طریق گردشگری، نه‌تنها در رفاه زنان، خانواده‌ها و جوامع روستایی، بلکه در رونق اقتصادی نیز مؤثر است. سازمان تجارت جهانی^۲ (۲۰۱۹)، در تحقیقی با عنوان کمک به تجارت در یک نگاه: تقسیم اقتصادی و توانمندسازی زنان، به این نتیجه رسیده‌اند که توانمندسازی اقتصادی زنان یکی از محرک‌های اصلی توسعه پایدار است. استراتژی‌ها یا برنامه‌های کلی برای حمایت از توانمندسازی اقتصادی زنان مانند ارتقاء حقوق اقتصادی و اجتماعی زنان، مشارکت بخش خصوصی در توانمندسازی اقتصادی زنان یا افزایش مشارکت زنان در نیروی کار، از اولویت بیشتری برخوردار هستند. عظیمی، علی بیگی و باب زن (۱۴۰۱)، در الگویی برای توانمندسازی زنان روستایی در شهرستان کرمانشاه، معتقد هستند جامعه برای دستیابی به توسعه نیازمند تحقق عدالت اجتماعی است و این امر در سایه توانمندی زنان میسر خواهد شد. یافته‌ها نشان داد که عدم اولویت زنان در برنامه‌های توسعه و توانمندسازی، عدم وجود شرایط کسب‌وکار برای زنان روستایی، کاهش فرهنگ کار و مشارکت در روستاها و شرایط خاص زنان روستایی ازجمله عوامل محدودکننده برنامه‌های توانمندسازی است. بر اساس یافته‌ها، اهداف الگوی بهینه توانمندسازی باید شامل: تغییر نگرش و باورهای زنان، توجه به ابعاد مختلف توانمندسازی، افزایش نقش عاملیت در توانمندسازی و بهبود فرصت باشد. برای توانمندسازی زنان اقداماتی از قبیل شناسایی وضعیت موجود، آموزش هدفمند و مستمر، تحول در اقدامات حمایتی، بازآفرینی ساختار برنامه‌ریزی، افزایش نقش بازیگران و حامیان در برنامه‌های توانمندسازی ضروری است. پیامدهای برنامه‌های توانمندسازی زنان، بازآفرینی نقش‌ها و مسئولیت‌ها، ارتقای جایگاه اجتماعی و اقتصادی زنان روستایی در جامعه و تحول در طراحی و توسعه برنامه‌های توانمندسازی است. خلیلی و خلیلی (۱۴۰۱)، در بررسی توانمندسازی زنان: (اصول، ابعاد، چالش‌ها و راهکارها) به این نتیجه رسیده‌اند که هدف اصلی فرآیند توانمندسازی ایجاد تغییر مناسب در کلیه ابعاد و جوانب زندگی افراد، خانواده‌ها و گروه‌ها و اقشار اجتماعی می‌باشد. توانمندسازی شیوه‌ای

1United Nations World Tourism Organization (UNWTO)

2World Trade Organization, OECD, WTO

برای ارتقاء شرایط اجتماع محلی از راه گسترش و به‌کارگیری ظرفیت موجود است و برای این گسترش ابتدا باید ظرفیت‌های موجود شناسایی و ارزیابی شود. در دنیای امروز بازشناسی رو به رشدی در باب توانمندی سازی اقتصادی زنان به وجود آمده و این مسئله به جوامع بشری کمک کرده تا هم حقوق زنان را درک کرده و هم در میزان سلامتی، رفاه، آسایش، رشد اقتصادی و کاهش فقر تغییراتی مثبت و رو به رشد ایجاد کنند. در پنج سال گذشته سازمان‌های زیادی وجود داشته‌اند که به مسئله حقوق زنان و واقعیت رو به رشد توانمندسازی زنان پرداخته‌اند. توانمندسازی زنان و نقش تعیین‌کننده آن در توسعه پایدار ازجمله موضوعاتی است که در حال حاضر از نظر تئوری و کاربرد به آن توجه می‌شود.

روش شناسی

تحقیق حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر ماهیت توصیفی - تحلیلی می‌باشد که با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی (مصاحبه و پرسشنامه) انجام گرفته است. ابتدا مؤلفه‌های توانمندسازی زنان از پیشینه و تحقیقات انجام گرفته استخراج و سپس پرسشنامه خودساخته با توجه به مؤلفه‌های توانمندسازی زنان تنظیم و در اختیار (۳۹۶ نفر) شامل ۳۱ نفر از کارشناسان و مسئولین سازمان منطقه آزاد قشم، فرمانداری، جامعه هتلداران، اداره بهزیستی قشم، ژئوپارک و امور زنان و ۳۶۵ نفر از مردان و زنان کارآفرین قشم و فعال در حوزه گردشگری روستاهای قشم قرار گرفت. برای تعیین حجم نمونه این تحقیق، به منظور انتخاب آگاهانه شرکت‌کنندگان به خصوص زنان کارآفرین و شاغل در بخش گردشگری، از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شده است. تعداد نمونه مناسب در این روش بستگی به مرحله اشباع نظری دارد. بدین معنی که تا زمانی که اطلاعات جدیدی از پاسخگویان حاصل شود، فرآیند جمع‌آوری اطلاعات ادامه می‌یابد و پس از اشباع نظری متوقف می‌گردد. در عین حال از حداکثر ظرفیت مسئولین و کارشناسان سازمان منطقه آزاد قشم، فرمانداری، جامعه هتلداران، اداره بهزیستی قشم، ژئوپارک و امور زنان آگاه به مسئله پژوهش برای تکمیل پرسشنامه استفاده گردید. جهت تحلیل داده‌های آماری از نتایج به دست آمده از پرسشنامه‌ها به روش توصیفی و تحلیلی از نرم‌افزار SPSS استفاده گردیده است. در تجزیه و تحلیل آمار توصیفی، ابتدا داده‌های جمع‌آوری شده با استفاده از شاخص‌های آمار توصیفی نظیر فراوانی، درصد، میانگین و انحراف معیار خلاصه و طبقه‌بندی گردیدند و در بخش آمار استنباطی برای تجزیه و تحلیل یافته‌های مربوط به سؤالات این تحقیق، از آزمون‌های مقایسه‌ای T و برای مقایسه و تحلیل مؤلفه‌های به دست آمده در ابعاد مختلف توانمندسازی از آزمون ANOVA استفاده گردید.

قلمرو جغرافیایی پژوهش

شهرستان قشم از ۳ بخش (بخش‌های مرکزی، شهاب و هرمز) و ۷ دهستان تشکیل شده است. طبق آخرین تقسیمات کشوری شهرستان قشم ۶۴ شهر و روستا دارد که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از: سوزا، هرمز و قشم حوزه شهری‌اند و در سال ۸۵ بندر درگهان نیز به حوزه شهری اضافه شد. جزیره قشم زیباترین و بزرگ‌ترین جزیره ایران در تنگه هرمز است. جزیره قشم یکی از مهم‌ترین نواحی از نظر اقتصادی در ایران است. قشم به‌عنوان یکی از ۷ مناطق آزادی است که توسط دولت تعیین شده است؛ بنابراین، این‌گونه انتظار می‌رود که قشم با بهره‌گیری از موقعیت جغرافیایی خود به‌عنوان دروازه‌ای برای صادرات و سرمایه‌گذاری نقشی در اقتصاد داشته باشد. قشم دارای منابع گردشگری مانند جنگل‌های مانگرو، ژئوپارک، میراث فرهنگی و تاریخی و جانوران کمیاب دریایی مانند دلفین و لاک‌پشت دریایی است. این جزیره از شمال به شهر بندرعباس، مرکز بخش خمیر و قسمتی از شهرستان بندرلنگه، از شمال شرقی به جزیره هرمز، از شرق به جزیره لارک، از جنوب به جزیره هنگام و از جنوب غربی به جزایر تنب بزرگ و کوچک و ابوموسی محدود می‌گردد. فاصله جزیره قشم (از بندر قشم) تا بندرعباس ۸/۱۰ مایل (۲۰ کیلومتر) تا بندر هرمز ۷۲/۹ مایل (۱۸ کیلومتر)، جزیره لارک (تا مرکز دهستان لارک) ۸۵/۴ مایل (۹ کیلومتر) تا جزیره بوموسی ۱/۸۸ مایل (۱۶۳ کیلومتر) و جزیره تنب بزرگ ۵۵/۶۱ مایل (۱۱۴ کیلومتر) است (سایت منطقه آزاد قشم، ۱۴۰۲).

یافته‌ها و بحث

بررسی مؤلفه‌های تأثیرگذار بر توانمندسازی زنان

الف: توانمندسازی روان‌شناختی

در بررسی مؤلفه‌های توانمندسازی زنان در بعد روان‌شناختی تعدادی از پاسخگویان توانمندی روان‌شناختی خود را زیاد ارزیابی می‌کنند و ۳۳/۶ درصد معتقد هستند در کارهایشان ابتکار عمل و خلاقیت دارند، ۳۴/۳ درصد قادر به یادگیری مطالب جدید هستند و ۳۳/۱ درصد شروع‌کننده در کارها هستند. ولی بقیه پاسخگویان توانمندی روان‌شناختی خود را متوسط می‌دانند به‌طوری‌که به‌طور متوسط، ۲۷ درصد قادر به شرکت در فعالیت‌های اجتماعی هستند، ۳۱/۱ درصد نظرات خود را ارزشمند می‌دانند، ۳۰/۸ درصد خود را قادر به راهنمایی دیگران می‌دانند و ۳۳/۶ درصد از حمایت دیگران برخوردار هستند.

جدول ۱.۱ آزمون t تک نمونه‌ای برای ارزیابی توانمندسازی زنان در بعد روان‌شناختی

تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	÷
۳۵۷	۲/۸۴۲	۰/۹۶۳۳۴	۰/۰۵۰۹۹
توانمندسازی زنان در بعد روان‌شناختی			
عدد مفروض = ۳/۱			
T	درجه آزادی	سطح معنی‌داری	اختلاف میانگین
در این محدوده با دقت ۹۵٪ معنی‌دار است	حد بالا	حد پائین	حد بالا
-۵/۰۴۶	۳۵۶	۰/۰۰۰	-۰/۲۵۷۲۶
توانمندسازی زنان در بعد روان‌شناختی			
منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲			

ارزیابی توانمندسازی زنان در بعد روان‌شناختی، با استفاده از آزمون t تک نمونه‌ای در جدول ۱ نشان داده شده است و ۳۵۷ نفر از پاسخگویان به سؤالات این بخش پاسخ دادند. از آنجائی که آزمون با اطمینان بالای ۹۵ درصد معنی‌دار می‌باشد و با توجه به اختلاف میانگین منفی و میانگین کل ۲/۸۴، لذا می‌توان گفت به اعتقاد پاسخگویان توانمندی روان‌شناختی زنان قشم از سطح متوسط پایین‌تر می‌باشد.

ب: توانمندسازی اقتصادی

در بررسی مؤلفه‌های توانمندسازی زنان در بعد اقتصادی، تعدادی از پاسخگویان توانمندی اقتصادی خود را متوسط ارزیابی می‌کنند و ۳۰/۶ درصد معتقد هستند به‌طور متوسط، قادر هستند به شغل‌های خاص دست یابند، ۳۳/۳ درصد قادر به راه‌اندازی کسب‌وکارهای خانگی هستند، ۲۴/۷ درصد قادر به گرفتن وام و کمک‌های دولتی برای راه‌اندازی اشتغال هستند، ۲۷/۸ درصد شرایط راه‌اندازی فعالیت تولیدی را دارند و ۳۲/۳ درصد از حمایت مالی خانواده برخوردار هستند. ولی بقیه پاسخگویان توانمندی اقتصادی خود را ضعیف می‌دانند به‌طوری‌که ۳۴/۳ درصد به فرصت‌های شغلی کمی دسترسی دارند، ۳۱/۴ درصد آموزش کمی در زمینه روش‌های کارآفرینی دیده‌اند، ۳۳/۶ درصد درآمد کمی برای اداره زندگی دارند و ۲۴/۲ درصد از امکانات کمی برای کشاورزی برخوردار هستند.

جدول ۲.۲. آزمون t تک نمونه‌ای برای ارزیابی توانمندسازی زنان در بعد اقتصادی

تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	خطای استاندارد میانگین
۳۷۵	۲/۵۹۹۴	۱/۰۰۸۷۰	۰/۰۵۲۰۹
توانمندسازی زنان در بعد اقتصادی			
عدد مفروض = ۳/۱			
T	درجه آزادی	سطح معنی داری	اختلاف میانگین
در این محدوده با دقت ۹۵٪	معنی دار است	حد پائین	حد بالا
-۷/۶۱۰	۳۷۴	۰/۰۰۰	-۰/۵۰۰۵۹
توانمندسازی زنان در بعد اقتصادی			

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

ارزیابی توانمندسازی زنان در بعد اقتصادی، با استفاده از آزمون t تک نمونه‌ای در جدول ۲ نشان داده شده است و ۳۷۵ نفر از پاسخگویان به سؤالات این بخش پاسخ دادند. از آنجائی که آزمون با اطمینان بالای ۹۵ درصد معنی دار می باشد و با توجه به اختلاف میانگین منفی و میانگین کل ۲/۵۹، لذا می توان گفت به اعتقاد پاسخگویان توانمندی اقتصادی زنان قشمر از سطح متوسط پایین تر می باشد.

ب: توانمندسازی اجتماعی

در بررسی مؤلفه‌های توانمندسازی زنان در بعد اجتماعی، تعدادی از پاسخگویان توانمندی اجتماعی خود را متوسط ارزیابی می کنند و ۲۵/۵ درصد معتقد هستند به طور متوسط، شرایط مناسبی برای ادامه تحصیل دارند، ۳۲/۸ درصد شرایط مشارکت در فعالیتهای اجتماعی روستا برای آنها فراهم است، ۲۶/۹ درصد امکان حضور در فعالیتهای مربوط به تعاونی ها در روستا را دارند، ۳۰/۳ درصد امکانات بهداشتی مانند حمام و سرویس بهداشتی را در اختیار دارند، ۴۱/۴ درصد دسترسی به وسایل و لوازم بهداشتی زنانه دارند، ۴۱/۷ درصد آموزش های بهداشتی زنانه را دریافت کرده اند و ۴۳/۹ درصد از خدمات بهداشتی مناسب و به موقع برخوردار هستند. ولی فقط ۳۳/۶ درصد از پاسخگویان توانمندی اجتماعی خود را برای مشارکت در تصمیم گیری های اداره امور خانواده زیاد می دانند.

جدول ۳.۳. آزمون t تک نمونه‌ای برای ارزیابی توانمندسازی زنان در بعد اجتماعی

تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	خطای استاندارد میانگین
۳۷۸	۲/۷۹۰۰	۰/۹۷۰۸۲	۰/۰۴۹۹۳
توانمندسازی زنان در بعد اجتماعی			
عدد مفروض = ۳/۱			
T	درجه آزادی	سطح معنی داری	اختلاف میانگین
در این محدوده با دقت ۹۵٪	معنی دار است	حد پائین	حد بالا
-۶/۲۰۸	۳۷۷	۰/۰۰۰	-۰/۳۰۹۹۹
توانمندسازی زنان در بعد اجتماعی			

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

ارزیابی توانمندسازی زنان در بعد اجتماعی، با استفاده از آزمون t تک نمونه‌ای در جدول ۳ نشان داده شده است و ۳۷۸ نفر از پاسخگویان به سؤالات این بخش پاسخ دادند. از آنجائی که آزمون با اطمینان بالای ۹۵ درصد معنی دار می باشد و با توجه به اختلاف میانگین منفی و میانگین کل ۲/۷۹، لذا می توان گفت به اعتقاد پاسخگویان توانمندی اجتماعی زنان قشمر از سطح متوسط پایین تر می باشد.

در بررسی تأثیر عوامل کالبدی محیطی بر توانمندسازی زنان، تعدادی از پاسخگویان تأثیر عوامل کالبدی محیطی بر توانمندسازی زنان را متوسط ارزیابی می‌کنند و معتقد هستند به‌طور متوسط، به تسهیلات حمل‌ونقل، تسهیلات اقامتی و رفاهی، زیرساخت‌های ارتباطی، آب مناسب، برق، گاز، خدمات بهداشتی و درمانی، امکانات تفریحی و فرهنگی دسترسی دارند، همچنین ۳۲/۱ درصد آژانس‌ها و تورهای گردشگری موجود در منطقه، ۴۲/۲ درصد مدیریت کاربری اراضی و جلوگیری از تغییر بی‌رویه کاربری اراضی، ۴۲/۹ درصد حفاظت از اکوسیستم‌ها، پارک‌های ملی و مناطق حفاظت‌شده، ۴۰/۷ درصد حفظ و نگهداری گونه‌های گیاهی بر اساس استانداردهای محیطی، ۴۰/۴ درصد افزایش فضاها و اقامتگاه‌های بوم گردی و ۴۴/۲ درصد برخورداری مکان‌های گردشگری از سیستم جمع‌آوری و دفع صحیح فاضلاب را متوسط ارزیابی می‌کنند. در رابطه با نقش جاذبه‌ها، ۲۹ درصد از پاسخگویان نقش جاذبه‌های طبیعی و

پوشش گیاهی جزیره در جذب گردشگران را متوسط می‌دانند، ولی ۳۲/۶ درصد نقش جاذبه‌های زمین‌شناسی جزیره در جذب گردشگران و ۴۹/۹ درصد نقش دریا و جاذبه‌های آن در جذب گردشگران را خیلی زیاد می‌دانند.

جدول ۵. آزمون t تک نمونه‌ای برای ارزیابی تأثیر عوامل کالبدی محیطی بر توانمندسازی زنان

تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	خطای استاندارد میانگین
۳۶۵	۲/۸۱۲۳	۰/۸۸۵۲۳	۰/۰۴۶۳۳
تأثیر عوامل کالبدی محیطی بر توانمندسازی زنان			
عدد مفروض = ۳/۱			
T	درجه آزادی	سطح معنی‌داری	اختلاف میانگین
در این محدوده با دقت ۹۵٪ معنی‌دار است			
حد پائین حد بالا			
-۶/۲۰۹	۳۶۴	۰/۰۰۰	-۰/۲۸۷۶
تأثیر عوامل کالبدی محیطی بر توانمندسازی زنان			
-۰/۱۹۶	-۰/۳۷۸۸		

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

ارزیابی تأثیر عوامل کالبدی محیطی بر توانمندسازی زنان، با استفاده از آزمون t تک نمونه‌ای در جدول ۵ نشان داده شده است و ۳۶۵ نفر از پاسخگویان به سؤالات این بخش پاسخ دادند. از آنجائی که آزمون با اطمینان بالای ۹۵ درصد معنی‌دار می‌باشد و با توجه به اختلاف میانگین منفی و میانگین کل ۲/۸۱، لذا می‌توان گفت به اعتقاد پاسخگویان عوامل کالبدی محیطی تأثیر کمی بر توانمندسازی زنان دارد.

ج: تأثیر عوامل اجتماعی فرهنگی بر توانمندسازی زنان

در بررسی تأثیر عوامل اجتماعی فرهنگی بر توانمندسازی زنان، تعدادی از پاسخگویان تأثیر عوامل کالبدی محیطی بر توانمندسازی زنان را متوسط ارزیابی می‌کنند و ۳۸/۹ درصد معتقد هستند به‌طور متوسط، ساکنان محلی از ورود خدمات و زیرساخت‌های جدید ناشی از گردشگری رضایت دارند، ۲۶/۳ درصد معتقد به افزایش سطح آگاهی و دانش عمومی نسبت به گردشگری هستند، ۲۷/۸ درصد معتقد به باور اهالی به توانمندی زنان در کسب و کارهای گردشگری هستند، ۲۴/۵ درصد معتقد به پذیرش صنعت توریسم توسط ساکنان منطقه هستند، ۲۵/۳ درصد معتقد به مشارکت ساکنان محلی در حفظ و افزایش گردشگران هستند، ۲۴/۲ درصد معتقد به نقش غذای محلی در جذب گردشگران هستند و ۲۷ درصد نقش نمایشگاه و جشنواره‌های فصلی منطقه در جذب گردشگران را متوسط ارزیابی می‌کنند. در رابطه با نقش امنیت، ۲۹/۳ درصد از پاسخگویان وضعیت بزهکاری اجتماعی را کم و ۲۵ درصد وضعیت امنیت گردشگران را متوسط می‌دانند، ولی ۲۵ درصد نقش آداب و رسوم در جذب گردشگران و ۲۴ درصد نقش صنایع دستی و موسیقی محیطی در جذب گردشگران را کم می‌دانند. ۲۷/۵ درصد افزایش ماندگاری افراد محلی ناشی از زیرساخت‌های جدید و اشتغال‌زایی گردشگری و ۲۵ درصد مشارکت مردم در اجرای طرح‌ها و برنامه‌های توسعه گردشگری را زیاد می‌دانند.

جدول ۶. آزمون t تک نمونه‌ای برای ارزیابی تأثیر عوامل اجتماعی فرهنگی بر توانمندسازی زنان

تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	خطای استاندارد میانگین
۱۹۶	۲/۲۰۷۷	۰/۶۷۵۹۸	۰/۰۴۸۲۸
عدد مفروض = ۳/۱			
T	درجه آزادی	سطح معنی داری	اختلاف میانگین
۱۹۵	۰/۰۰۰	۰/۸۹۲۲۷	۰/۹۸۷۵
۱۸/۴۸۰	۰/۷۹۷	۰/۹۸۷۵	۰/۷۹۷

تأثیر عوامل اجتماعی فرهنگی بر توانمندسازی زنان

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

ارزیابی تأثیر عوامل اجتماعی فرهنگی بر توانمندسازی زنان، با استفاده از آزمون t تک نمونه‌ای در جدول ۶ نشان داده شده است و ۱۹۶ نفر از پاسخگویان به سؤالات این بخش پاسخ دادند. از آنجائی که آزمون با اطمینان بالای ۹۵ درصد معنی دار می‌باشد و با توجه به اختلاف میانگین منفی و میانگین کل ۲/۲۰، لذا می‌توان گفت به اعتقاد پاسخگویان عوامل اجتماعی فرهنگی تأثیر کمی بر توانمندسازی زنان دارد.

چ: تأثیر عوامل اقتصادی بر توانمندسازی زنان

در بررسی تأثیر عوامل اقتصادی بر توانمندسازی زنان، تعدادی از پاسخگویان تأثیر عوامل اقتصادی بر توانمندسازی زنان را کم ارزیابی می‌کنند و ۴۲/۴ درصد معتقد هستند وضعیت جذب سرمایه‌گذار در زیرساخت‌های گردشگری کم است، ۳۴/۸ درصد دسترسی به اعتبارات برای فعالیت‌های گردشگری را کم می‌دانند، ۳۵/۴ درصد افزایش سرمایه‌گذاری دولتی در بخش گردشگری، ۳۱/۳ درصد افزایش سرمایه‌گذاری خصوصی در بخش گردشگری را کم ارزیابی می‌کنند، ۳۶/۴ درصد تبلیغات و بازاریابی برای منطقه را کم می‌دانند، ۳۳/۶ درصد حمایت بیمه‌ها از کسب و کارهای گردشگری کم می‌دانند و ۳۱/۸ درصد جذب نیروی مازاد بخش کشاورزی در حوزه گردشگری را کم ارزیابی می‌کنند. ۳۶/۱ درصد نقش افزایش درآمد و پس‌انداز زنان (مستقیم و غیرمستقیم) در بخش گردشگری و تنوع‌بخشی به اقتصاد جامعه محلی و افزایش قدرت خرید را کم می‌دانند و ۳۴/۶ درصد ایجاد بنگاه‌های اقتصادی کوچک و متوسط محلی گردشگری را کم می‌دانند.

جدول ۷. آزمون t تک نمونه‌ای برای ارزیابی تأثیر عوامل اقتصادی بر توانمندسازی زنان

تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	خطای استاندارد میانگین
۳۶۶	۲/۲۲۰۸	۰/۸۹۷۰۰	۰/۰۴۶۸۹
عدد مفروض = ۳/۱			
T	درجه آزادی	سطح معنی داری	اختلاف میانگین
۳۶۵	۰/۰۰۰	۰/۸۷۹۲	۰/۹۷۱۴
۱۸/۷۵۲	۰/۷۸۷	۰/۹۷۱۴	۰/۷۸۷

تأثیر عوامل اقتصادی بر توانمندسازی زنان

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

ارزیابی تأثیر عوامل اقتصادی بر توانمندسازی زنان، با استفاده از آزمون t تک نمونه‌ای در جدول ۷ نشان داده شده است و ۳۶۶ نفر از پاسخگویان به سؤالات این بخش پاسخ دادند. از آنجائی که آزمون با اطمینان بالای ۹۵ درصد معنی‌دار می‌باشد و با توجه به اختلاف میانگین منفی و میانگین کل ۲/۲۲، لذا می‌توان گفت به اعتقاد پاسخگویان عوامل اقتصادی تأثیر کمی بر توانمندسازی زنان دارد.

ح: تأثیر عوامل آموزشی و کارآفرینی بر توانمندسازی زنان

در بررسی تأثیر عوامل آموزشی و کارآفرینی بر توانمندسازی زنان، تعدادی از پاسخگویان تأثیر عوامل آموزشی و کارآفرینی بر توانمندسازی زنان را متوسط ارزیابی می‌کنند و ۳۶/۶ درصد معتقد هستند به‌طور متوسط، توانایی انجام کارها بر اساس میل و خواسته خود را دارند، ۵۲/۳ درصد برنامه مشخص و حساب شده برای آینده خود دارند، ۳۶/۴ درصد پذیرش سریع برای روش‌های نو و جدید دارند، ۳۱/۶ درصد مشکل یابی و مشکل‌گشایی و ایده پردازی دارند، همچنین به‌طور متوسط توانایی ساختن زندگی بهتر، توجه به تمام راه‌حل‌ها، پیش‌قدمی و جدیت و ریسک‌پذیری در کارها و امکان شرکت در دوره‌های آموزشی مهارتی و تخصصی را به‌طور متوسط دارا می‌باشند ولی ۳۲/۱ درصد دسترسی به مشاوره کارشناسان، ۳۷/۱ درصد دسترسی به دوره‌های آموزشی جدید و ۳۴/۱ درصد را کم ارزیابی می‌کنند.

جدول ۸. آزمون t تک نمونه‌ای برای ارزیابی تأثیر عوامل آموزشی و کارآفرینی بر توانمندسازی زنان

تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	خطای استاندارد میانگین
۳۶۹	۲/۶۵۳۷	۰/۸۹۴۷۸	۰/۰۴۶۵۸
تأثیر عوامل آموزشی و کارآفرینی بر توانمندسازی زنان			
عدد مفروض = ۳/۱			
T	درجه آزادی	سطح معنی‌داری	اختلاف میانگین
در این محدوده با دقت ۹۵٪ معنی‌دار است	حد پائین	حد بالا	
-۹/۵۸۱	۳۶۸	۰/۰۰۰	-۰/۴۴۶۳۰
			-۰/۵۳۷۹
			-۰/۳۵۴

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

ارزیابی تأثیر عوامل آموزشی و کارآفرینی بر توانمندسازی زنان، با استفاده از آزمون t تک نمونه‌ای در جدول ۸ نشان داده شده است و ۳۶۹ نفر از پاسخگویان به سؤالات این بخش پاسخ دادند. از آنجائی که آزمون با اطمینان بالای ۹۵ درصد معنی‌دار می‌باشد و با توجه به اختلاف میانگین منفی و میانگین کل ۲/۶۵، لذا می‌توان گفت به اعتقاد پاسخگویان عوامل آموزشی و کارآفرینی تأثیر کمی بر توانمندسازی زنان دارد. برای به دست آوردن سطح توانمندسازی زنان در حوزه اکوتوریسم، نتایج آزمون‌های T در ابعاد مختلف توانمندسازی زنان مجدداً با آزمون T و آزمون ANOVA مورد ارزیابی قرار گرفت.

جدول ۹. آزمون t تک نمونه‌ای برای ارزیابی سطح توانمندسازی زنان در حوزه اکوتوریسم

تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	خطای استاندارد میانگین
۱۹۶	۱/۹۷۸۹	۰/۵۶۹۱۳	۰/۰۴۰۶۵
سطح توانمندسازی زنان در حوزه اکوتوریسم			
عدد مفروض = ۳/۱			
T	درجه آزادی	سطح معنی‌داری	اختلاف میانگین
			در این محدوده با دقت ۹۵٪ معنی‌دار است
			حد پائین
			حد بالا
۲۷/۵۷۹-	۱۹۵	۰/۰۰۰	۱/۱۲۱۱۳-
سطح توانمندسازی زنان در حوزه اکوتوریسم			
			۱/۲۰۱۳-
			۱/۰۴۱-

ارزیابی سطح توانمندسازی زنان در حوزه اکوتوریسم، با استفاده از آزمون t تک نمونه‌ای در جدول ۹ نشان داده شده است. از آنجائی که آزمون با اطمینان بالای ۹۵ درصد معنی‌دار می‌باشد و با توجه به اختلاف میانگین منفی و میانگین کل ۱/۹۷، لذا می‌توان گفت به اعتقاد پاسخگویان سطح توانمندسازی زنان در حوزه اکوتوریسم مناسب نمی‌باشد. برای مقایسه سطوح توانمندسازی زنان در ابعاد توانمندسازی روان‌شناختی، اقتصادی، اجتماعی، عوامل سیاسی، عوامل کالبدی، عوامل فرهنگی، عوامل اقتصادی و عوامل آموزشی از آزمون ANOVA استفاده گردید.

جدول ۱۰. مقایسه مؤلفه‌های توانمندسازی زنان در کلیه ابعاد

ابعاد	حجم نمونه	۱	۲	۳	۴
عوامل فرهنگی	۱۹۶	۲/۲۰۷۷			
عوامل سیاسی	۳۷۰	۲/۳۳۵۹			
توانمندی اقتصادی	۳۷۵		۲/۵۹۹۴		
عوامل اقتصادی	۳۶۹		۲/۵۶۳۷	۲/۶۵۳۷	
عوامل آموزشی	۳۶۹		۲/۶۵۳۷	۲/۶۵۳۷	
توانمندی اجتماعی	۳۷۸			۲/۷۹۰۰	۲/۷۹۰۰
عوامل کالبدی	۳۶۵				۲/۸۱۲۳
توانمندی روان‌شناختی	۳۵۷				۲/۸۴۲۷
معنی‌داری		۰/۰۷۳	۰/۴۷۹	۰/۷۱	۰/۴۹۲

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

برای بررسی دقیق‌تر از آزمون تعقیبی دانکن استفاده شد. نتایج در جدول ۱۰ نشان داده شده است. نتایج نشان می‌دهد ابعاد توانمندسازی اجتماعی، عوامل کالبدی محیطی و توانمندسازی روان‌شناختی به ترتیب با میانگین‌های ۲/۷۹۰۰، ۲/۸۱۲۳ و ۲/۸۴۲۷ با بیشترین امتیاز در سطح مناسب‌تری قرار دارند و ابعاد عوامل فرهنگی و عوامل سیاسی به ترتیب با میانگین‌های ۲/۲۰۷۷، ۲/۳۳۵۹ با کمترین امتیاز از سطح نامناسبی برخوردارند. سایر ابعاد توانمندسازی اقتصادی، عوامل اقتصادی، عوامل آموزشی و کارآفرینی با توجه به میانگین‌های به‌دست‌آمده در سطح میانه قرار دارند.

جدول ۱۱. مقایسه مؤلفه‌های توانمندسازی زنان در کلیه ابعاد

معنی‌داری	F	محدوده میانگین	درجه آزادی	مجموع مربعات	Anova
۰/۰۰۰	۱۷/۷۴۳	۱۵/۰۸۱	۷	۱۰۵/۵۶۸	بین گروه‌ها
		۰/۸۵۰	۲۷۷۱	۲۳۵۵/۲۴۶	در گروه‌ها
			۲۷۷۸	۲۴۶۰/۸۱۴	مجموع

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

در جدول ۱۱ به‌منظور بررسی و مقایسه کیفیت مؤلفه‌های توانمندسازی زنان در کلیه ابعاد از آزمون ANOVA استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد این آزمون در سطح اطمینان بالای ۹۵٪ و $(sig=0/000)$ معنی‌دار است. به عبارتی می‌توان گفت حداقل میانگین یکی از ابعاد توانمندسازی زنان با سایر ابعاد اختلاف معنی‌داری دارد.

نتیجه‌گیری

در این تحقیق نقش اکوتوریسم در توانمندسازی زنان جزیره قشم موردبررسی قرار گرفته است. اکوتوریسم و ژئوپارک جزیره قشم، ورود گردشگران و توسعه گردشگری باعث شده که زنان روستایی قشم برای امرارمعاش در جهت توانمندسازی گام بردارند. نتایج حاکی از آن است که مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی روستا مانند تعاونی‌ها، باعث توانمندی زنان در بعد اجتماعی گشته است که البته تأثیر این توانمندی اجتماعی منجر به توانمندسازی زنان قشم در بعد اقتصادی نیز شده است. در این میان نقش عوامل آموزشی که منجر به ادامه تحصیل و کارآفرینی زنان شده را، نمی‌توان ندیده گرفت. اگرچه هنوز توانمندسازی اجتماعی و اقتصادی زنان قشم در مرحله مطلوبی قرار ندارد و گاهی از سطح متوسط پایین‌تر است ولی با افزایش آگاهی در جهت توانمندسازی زنان در بعد روان‌شناختی، قطعاً توانمندسازی زنان در ابعاد اجتماعی و اقتصادی هم تقویت می‌گردد. در این میان عوامل سیاسی، کالبدی و محیطی، فرهنگی و اقتصادی از عوامل تأثیرگذار بر عدم توانمندسازی زنان روستایی قشم هستند که با استفاده از توان مشارکتی مردم در مراحل تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی و اجرای پروژه‌های گردشگری و برنامه‌ریزی و مدیریت صحیح در جهت توسعه پایدار گردشگری و همچنین هماهنگی بین بخش دولتی و بخش خصوصی برای برنامه‌ریزی و اجرای پروژه‌های مختلف گردشگری در جهت توسعه اقتصادی و اجتماعی می‌توان گامی مهم در جهت توانمندسازی زنان جزیره قشم برداشت. این تحقیق قابل‌مقایسه با نتایج تحقیق رجینا شیونز و هایدی ون در وات^۱ (۲۰۲۱) می‌باشد که رابطه بین گردشگری و توانمندسازی گاهی از طریق درآمد اضافی خانواده، تقویت عزت‌نفس، بهبود وضعیت اجتماعی، احساس قوی‌تر جامعه و افزایش صدای زنان در تصمیم‌گیری منجر به توانمندسازی می‌شود، اما آنچه واضح است این است که درجایی که توانمندسازی از طریق گردشگری اتفاق می‌افتد، اگرچه رفاه مردم و چشم‌انداز آینده را افزایش می‌دهد. باین‌حال، به‌ندرت می‌توان نمونه‌هایی را در عمل یافت که در آن‌ها همه ابعاد توانمندسازی با حضور گردشگری بهبود یابد. از طرفی قابل‌مقایسه با نتایج تحقیق سازمان جهانی گردشگری ملل متحد (۲۰۲۰)، می‌باشد که معتقد است زنان روستایی عوامل کلیدی برای دستیابی به تحولات اقتصادی، زیست‌محیطی و اجتماعی موردنیاز برای توسعه پایدار هستند؛ اما دسترسی محدود به منابع، مراقبت‌های بهداشتی و آموزش ازجمله چالش‌های بسیار مهمی است که زنان روستایی با آن روبرو هستند. با توجه به حضور گسترده زنان در نیروی کار کشاورزی در سراسر جهان، توانمندسازی زنان و ایجاد تنوع در منابع اقتصادی آن‌ها از طریق گردشگری، نه‌تنها در رفاه زنان، خانواده‌ها و جوامع روستایی، بلکه در رونق اقتصادی نیز مؤثر است. همچنین نتایج تحقیق نوری ثانی آبادی و همکاران (۱۴۰۲) نشان می‌دهد که هرچقدر میزان توانمندی اقتصادی زنان سرپرست خانوار افزایش یابد وضعیت تأمین معیشت پایدار خانوار در سطح بالاتری قرار می‌گیرد، و بالعکس.

¹ Scheyvens & van der Watt

سیاسگذاری

مقاله حاضر مستخرج از رساله دکتری رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی بوده که با همراهی و راهنمایی اساتید گران قدر تدوین گردیده است.

منابع

- پاشایی، زینب. (۱۳۹۶). بررسی نقش توانمندسازی زنان روستایی در توسعه گردشگری روستایی مطالعه موردی: روستاهای شهرستان جلفا. پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، گرایش مدیریت توسعه پایدار روستایی، دانشکده جغرافیا و برنامه‌ریزی، دانشگاه تبریز.
- پرتو (۱۳۹۵). توانمندسازی زنان؛ موانع و چالش‌ها. باشگاه دانش آموختگان مدرسه پرتو. بازیابی شده از <https://partoschool.org/?s=%D8%AA%D9%88%D8%A7%D9%86%D9%85%D9%86%D8%AF%D8%B3%D8%A7%D8%B2%DB%8C+%D8%B2%D9%86%D8%A7%D9%86%D8%9B+%D9%85%D9%88%D8%A7%D9%86%D8%B9+%D9%88+%DA%86%D8%A7%D9%84%D8%B4+%D9%87%D8%A7>
- پورظهیر، علی تقی، جهانیان، رمضان. (۱۳۸۸). بررسی ابعاد توانمندسازی مدیران آموزشی به منظور ارائه چارچوب مناسب جهت مدیران مدارس کشور. آینده پژوهی مدیریت، ۲۰(۴) (پیاپی ۸۳)، ۱۲۱-۱۳۶. بازیابی شده از <https://www.sid.ir/paper/204148/fa>
- جمشیدی، معصومه، مهدی زاده، حسین. (۱۳۹۸). طراحی الگوی توانمندسازی اقتصادی زنان سرپرست خانوار در استان ایلام. مجله پژوهش‌های ترویج و آموزش کشاورزی، ۱۲(۲). بازیابی شده از <https://www.sid.ir/paper/372938/fa>
- جمینی، داود؛ جوان، فرهاد و حیدریان، بیتا. (۱۴۰۳). شناسایی چالش‌ها و راهکارهای توسعه ژئوتوریسم در سکونتگاه‌های روستایی منتخب در استان‌های کردستان، کرمانشاه و همدان. برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، ۱۳(۵۱)، ۲۳۷-۲۱۵.
- حجت شمامی، سیروس و جوان، فرهاد. (۱۴۰۱). اکوتوریسم و پایداری محیط زیست روستایی در شهرستان رودبار. مطالعات مدیریت توسعه سبز، ۱(۲)، ۵۹-۷۲.
- خسروی پور، بهمن، پورجاوید، سهیلا. (۱۳۹۶). واکاوی عوامل مؤثر بر رشد کارآفرینی در کسب و کارهای کوچک زنان روستایی در شهرستان اسلام آباد غرب با استفاده از تکنیک تحلیل محتوا. فصلنامه راهبردهای توسعه روستایی، ۴(۳)، ۲۹۹-۳۱۵. بازیابی شده از https://rdsj.torbath.ac.ir/article_58179.html
- خسروی پور، بهمن، فروشانی، ناهید. (۱۳۹۰). مشارکت زنان و توسعه پایدار روستایی. کار و جامعه، ۱۳(۳). بازیابی شده از <https://www.sid.ir/paper/481871/fa>
- خلیلی، زهرا، خلیلی، سعید. (۱۴۰۱). توانمندسازی زنان (اصول، ابعاد، چالش‌ها و راهکارها). چهاردهمین همایش ملی علمی پژوهشی روانشناسی و علوم تربیتی. بازیابی شده از <https://civilica.com/doc/1575003>
- روستا، حسین. (۱۳۹۲). ساماندهی جاذبه‌های ژئوتوریستی (مطالعه موردی: غار نمکی قشم). پایان نامه کارشناسی ارشد اکوتوریسم، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه هرمزگان.
- عباسی نجف آبادی، علیرضا، رضایی، نجمه، جعفرزاده، زهرا. (۱۳۹۵). بررسی امکان سنجی توسعه اکوتوریسم؛ مطالعه موردی: ژئوپارک قشم. دومین کنفرانس بین‌المللی مدیریت و اقتصاد در قرن ۲۱، تهران. بازیابی شده از <https://www.sid.ir/paper/832950/fa>
- عظیمی، نرگس، علی بیگی، امیرحسین، باب زن، عبدالحمید. (۱۴۰۱). الگویی برای توانمندسازی زنان روستایی در شهرستان کرمانشاه. روستا و توسعه، ۲۵(۴)، ۶۷-۸۶. doi: 10.30490/rvt.2021.354399.1354 بازیابی شده از http://rvt.agri-peri.ac.ir/article_128491_8761c571881315cd56e754f47741aa33.pdf
- قاسمی، مهدیه. (۱۳۹۳). ارزیابی نقش طرح‌های حفاظتی بر توسعه اکوتوریسم و توانمندسازی زنان، مطالعه موردی جزیره قشم. پایان نامه کارشناسی ارشد مدیریت جهانگردی، گرایش برنامه‌ریزی توسعه، دانشکده گردشگری، دانشگاه سمنان. بازیابی شده از <https://www.virascience.com/thesis/811514>
- مجیدی شیخ ده، حکیمه، صفراآبادی، اعظم، گلی، علی. (۱۳۹۶). آمایش منطقه‌ای جاذبه‌های گردشگری با تأکید بر توان‌های اکوتوریسم. نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۸(۲۹)، ۶۱-۸۲. بازیابی شده از https://jupm.marvdasht.iau.ir/article_2354.html
- منطقه آزاد قشم. (۱۴۰۱). معرفی شهرها و روستاهای قشم. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. بازیابی شده از <https://qeshm.farhang.gov.ir/fa/qeshminfo/qeshmcity>

- میرزاخانی، کریم. (۱۳۹۹). مطالعه جامعه شناختی راهکارهای توانمند سازی زنان روستایی و عشایر. فصلنامه رویکردهای پژوهشی نوین در مدیریت و حسابداری، ۴(۴۵)، ۱-۱۵. بازیابی شده از <https://majournal.ir/index.php/ma/article/view/549>
- نوری ثانی آبادی، جواد، تاج، شهره، فلاح تبار، نصرالله. (۱۴۰۲). بررسی تأثیر توانمندسازی ذهنی- روانی و اجتماعی زنان سرپرست خانوار روستایی تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی (ه) بر معیشت پایدار روستاهای شهرستان ری. مهندسی جغرافیایی سرزمین، ۷(۱)، ۱۳۷-۱۵۴. doi: 10.22034/jget.2023.160263 بازیابی شده از https://www.jget.ir/article_160263.html
- وثوقی، لیلا، قاسمی، مهدیه. (۱۳۹۳). اکوتوریسم و توانمندسازی زنان روستایی (مورد مطالعه: روستای شیب‌دراز، جزیره قشم). زن در توسعه و سیاست، ۱۲(۴)، ۵۹۳-۶۰۶. <https://doi.org/10.22059/jwdp.2014.54537> بازیابی شده از https://jwdp.ut.ac.ir/article_54537.html
- ورکیانی پور، نفیسه، حسینی، سید محمدرضا، سمیعی، روح الله، اشرفی، مجید. (۱۳۹۸). ارائه مدل توسعه کارآفرینی زنان با رویکرد توسعه پایدار روستایی در استان گلستان. نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۱۹ (۵۴)، ۱۴۷-۱۶۶. بازیابی شده از <https://jgs.khu.ac.ir/article-1-3208-fa.html>
- Gil Arroyo, C. (2019). *Cultivating Women's Empowerment through Agritourism: Evidence from Andean Communities*. Retrieved from <http://www.mdpi.com/journal/sustainability>
- Javan, F. and Pourgharib, B. (2024). Assessing the Impact of English Language Proficiency in Host Communities on the Sustainability of Rural Tourism (A Case Study of Villages in Gilan Province, Northern Iran). *journal of sustainable rural development*, 8(1), 119-130. doi: 10.22034/jsrd.2024.458005.1187
- Khosravipour, B., & Forushani, N. (2018). Women's Participation and Sustainable Rural Development. *Work and Society*, (133). (in Persian). Retrieved from <https://www.sid.ir/paper/481871/fa>
- Millennium Challenge Corporation. (2023). *MCC Investments Empower Rural Women and Girls in the Developing World*. Retrieved from <https://www.mcc.gov>
- Norie, J., Taj, S., & Fallahtabar, N. (2023). The effect of mental-psychological and social empowerment of women heads of rural households under the auspices of Imam Khomeini Relief Committee on sustainable livelihood of villages in Rey city in 1398. *Geographical Engineering of Territory*, 7(1), 137-154. doi: 10.22034/jget.2023.160263. Retrieved from https://www.jget.ir/article_160263.html?lang=en
- Parto. (2015). *Women's Empowerment; Obstacles and challenges*. Perto school alumni club. (in Persian). Retrieved from <https://partoschool.org/?s=%D8%AA%D9%88%D8%A7%D9%86%D9%85%D9%86%D8%AF%D8%B3%D8%A7%D8%B2%DB%8C+%D8%B2%D9%86%D8%A7%D9%86%D8%9B+%D9%85%D9%88%D8%A7%D9%86%D8%B9+%D9%88+%DA%86%D8%A7%D9%84%D8%B4+%D9%87%D8%A7>
- Scheyvens, R., van der Watt, H. (2021). Tourism, Empowerment and Sustainable Development: A New Framework for Analysis. *Sustainability*, 13(22), 12606. <https://doi.org/10.3390/su132212606>. Retrieved from <https://www.mdpi.com/journal/sustainability>, No.13.
- The Global Network of Women Peacebuilders (GNWP). (2021). *Women, Peace, and Security and Human Rights in the Digital Age: Opportunities and risks to advance women's meaningful participation and protect their rights*. Retrieved from <https://gnwp.org/wpcontent/uploads/PolicyBriefGNWP-2021c.pdf>
- UN Women. (2022). *Statement: Rural women confronting the global cost-of-living crisis*. Retrieved from <https://www.unwomen.org>
- UN Women. (2023). *Women in power in 2023: New data shows progress but wide regional gaps*. Retrieved from <https://www.unwomen.org>
- United Nations World Tourism Organization (UNWTO). (2020). *Rural women*. Retrieved from <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/economic-empowerment/rural-women>.
- United Nations. (2022). *Strategy for gender equality and the empowerment of women (2022–2026)*. united nations office at vienna united nations office on drugs and crime.
- Veritas. (2024). *Count Her In: Accelerating Gender Equality Through Economic Empowerment T*. Retrieved from <https://www.veritaszim.net/node/6895>.
- World Bank. (2022). *International Women's Day 2022—Accelerate Equality: Experience the Impact When you Break the Bias*, Retrieved from <https://wbl.worldbank.org>
- World Trade Organization (OECD, WTO). (2019). *Aid for trade at a glance: economic diversification and empowerment*. Retrieved from <https://doi.org/10.1787/18ea27d8-en>.